

Верховний
Суд

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ

ПРОГРАМА
підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів
(16 серпня 2022 року)

ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ПРИНЦИПУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Ян БЕРНАЗЮК,

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд»

1. ....Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи **національної безпеки в демократичному суспільстві**, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Стаття 15 Конвенції «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації»

1. Під час війни або іншої **суспільної** небезпеки, яка загрожує життю нації (**other public emergency threatening the life of the nation**), будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.
2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

Стаття 4. Заборона рабства і примусової праці

3. Для цілей цієї статті значення терміна "примусова чи обов'язкова праця" не поширюється:

с) на будь-яку службу, що вимагається **у випадку надзвичайної ситуації** або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства (any service exacted in case of an emergency or calamity threatening the life or well-being of the community).

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 4

1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому **життя нації перебуває під загрозою (In time of public emergency which threatens the life of the nation and the existence of which is officially proclaimed)** і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії соціального походження.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 4

2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6 (право на життя), 7 (заборона катування), 8 (заборона рабства), 11 (заборона позбавлений волі на тій лише підставі, що особа не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання), 15 (заборона зворотної дії в часі закону, який визначає кримінальну відповідальність), 16 (право на невідчужувану правосуб'єктність) і 18 (свобода думки та совісті).

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 4

3. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 12

1. Кожному, хто перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.

3. Згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними **для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті (necessary to protect national security, public order (ordre public), public health or morals or the rights and freedoms of others, and are consistent with the other rights recognized in the present Covenant).**

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 13

Іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні **міркування державної безпеки** не вимагають іншого (**where compelling reasons of national security otherwise require**), має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною владою чи особою особами, спеціально призначеними компетентною владою, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією владою, особою чи особами.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 14

1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи **державної безпеки в демократичному суспільстві (or national security in a democratic society)**,

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 14

або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або - в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, - при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 18

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони **суспільної безпеки**, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб (**to protect public safety, order, health, or morals or the fundamental rights and freedoms of others.**).

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 19

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 19

3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними, зокрема, **для охорони безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення (For the protection of national security or of public order (ordre public), or of public health or morals.)**.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 21

Визнається право на мирні збори.

Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в **інтересах державної чи суспільної безпеки**, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб (**in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others**).

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Стаття 22

1. Кожна людина має право на асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.
2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві **в інтересах державної чи громадської безпеки**, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб (**and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others**).

(The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights E/CN.4/1985/4; п.п. 2,10,11 розділу А частини 1)

що стосуються обмежень і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», прийняті у 1984 році Економічною і Соціальною Радою ООН, передбачають, що у питаннях тлумачення допустимих обмежень прав і свобод необхідно, зокрема, дотримуватися таких принципів:

«сфера застосування обмеження не може бути витлумачена таким чином, щоб поставити під загрозу сутність відповідного права»;

«щоб обмеження вважалось необхідним, воно повинно переслідувати законні цілі і бути співмірним цим цілям»,

«при застосуванні обмеження, держава не повинна застосовувати заходи, які призводять до більшого обмеження прав, ніж це необхідно для досягнення мети, для якої вводяться обмеження».

Відповідно до статті 4 Угоди про Асоціацію (Угоду ратифіковано із Законом № 1678-VII від 16.09.2014), в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог, що сприятиме поступовій конвергенції (зближення) із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки.

Головні принципи Європейської безпеки визначені у:

1. Гельсінському заключному акті,

Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (англ. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe),

2. Паризькій хартії

Паризька хартія для нової Європи (англ. Charter of Paris for a New Europe).

Конституція України

Термін «безпека» в аспекті нашого огляду згадується в Конституції України більше 30 разів.

Можна умовно виділити чотири основні сфери застосування принципу національної безпеки:

1. захист суверенітету України,
2. захист територіальної цілісності України,
3. забезпечення економічної безпеки України,
4. забезпечення інформаційної безпеки України.

Ч. 1 Захист суверенітету і територіальної цілісності України, **забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.**

Ч. 3 **Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави.**

Конституція України

Стаття 18

Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її **національних інтересів і безпеки** шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Винятки, як і в Конвенції та Пакті:

1. Право на приватність (ст. 32)
2. Свобода слова (ст. 34)
3. Право на об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36, 37)
4. Право на мирні зібрання (ст. 39)
5. Право на страйк (ст. 44)

Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, **крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.**

Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, **за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки** та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, **підрив її безпеки**, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і **лише в інтересах національної безпеки** та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням **необхідності забезпечення національної безпеки**, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Конституція України

Стаття 92

Виключно законами України визначаються:

17) **основи національної безпеки**, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку.

Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, **національну безпеку** і правонаступництво держави;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює **керівництво у сферах національної безпеки** та оборони держави.

Конституція України

Стаття 107

Рада національної безпеки і оборони України є **координаційним органом** з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, яка **координує і контролює** діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Кабінет Міністрів України:

7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і **національної безпеки** України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”

«Конституційний Суд України виходить з того, що Закон ухвалено “з метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України».

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2011 від 16 червня 2011 року у справі за конституційним зверненням громадянина Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1, 2 пункту 1 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років”

В аспекті конституційного звернення положення зазначеного Закону щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги від 21 квітня 2011 року № 3298–VI треба розуміти так, що Конституцією України визначено вичерпний перелік державних символів України, якими є Державний Прапор України, Державний Герб України та Державний Гімн України.

Крім того, Суд визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення абзацу шостого статті 2 цього Закону (Закон втратив чинність на підставі Закону № 315-VIII від 09 квітня 2015 року).

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 87

Виконання в Україні судових доручень іноземних судів

1. Суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів тощо.
2. Судове доручення не приймається до виконання у разі, якщо воно:
  - 1) може призвести до порушення суверенітету України **або створити загрозу її національній безпеці.**

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 280

Особливості провадження у справах за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань

Ч. 9. Суд задовольняє вимоги позивача **в інтересах національної безпеки та громадського порядку** в разі, якщо визнає, що проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій чи інших зібрань може створити реальну небезпеку заворушень чи вчинення кримінальних правопорушень, загрозу здоров'ю населення або правам і свободам інших людей.

У разі встановлення обмеження права на свободу мирних зібрань суд повинен обґрунтувати у постанові необхідність встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, а також пропорційність способу такого обмеження.

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 266-1

Особливості провадження у справах щодо оскарження індивідуальних актів НБУ, ФГВФО, Мінфіну, НКзЦПтФР та рішень Кабінету Міністрів України стосовно виведення банків з ринку

Ця стаття передбачає спеціальні правила щодо строків та підстав їх поновлення, форми судового розгляду (спрошене чи загальне позовне провадження), межі судового розсуду (дискреції) та порядку стягнення шкода.

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 266-1

2. Позовна заява про оскарження індивідуального акта/рішення подається до суду протягом **трьох місяців з дня оприлюднення** такого акта/рішення в порядку, визначеному законом. **Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає.**

4. Адміністративні справи, визначені частиною першою цієї статті, розглядаються **у порядку загального позовного провадження.**

5. Суд перевіряє, чи прийнятий індивідуальний акт або рішення на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, які визначають повноваження відповідного органу.

Стаття 266-1

6. Суд використовує як підставу для власної оцінки та покладається на кількісні, якісні оцінки та висновки, зроблені Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, на підставі яких були прийняті відповідні рішення, крім випадків, якщо:

- 1) оскаржуване рішення/акт прийнято з істотним порушенням встановленого порядку його прийняття (порушення, яке істотно вплинуло на результат оцінки);
- 2) кількісні, якісні оцінки та висновки ґрунтуються на очевидно помилкових відомостях та/або не враховують суттєвих обставин (фактів), за умови врахування яких оскаржуване рішення/акт не могло бути прийнято;

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 266-1

- 3) наявні очевидні розбіжності та/або логічні суперечності між кількісними, якісними оцінками та/або висновками;
- 4) оскаржуване рішення/акт прийнято за відсутності повноважень або з використанням повноважень всупереч меті, з якою вони надані законом.
8. Особливості визначення розміру шкоди, заподіяної протиправними (незаконними) індивідуальними актами/рішеннями, зазначеними у частині першій цієї статті, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Стаття 266-1

9. Визнання протиправним (незаконним) та скасування індивідуального акта/рішення, визначеного частиною першою цієї статті, або окремих його положень:

1) **не відновлює того становища банку**, яке існувало до прийняття такого акта/рішення, включаючи правовий статус цього банку, та не відновлює становища/прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого акта/рішення;

2) **не може бути підставою для визнання** недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльністю, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку;

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 266-1

3) **не породжує будь-яких прав осіб**, які були учасниками банку на момент прийняття такого індивідуального акта/рішення, крім права на відшкодування заподіяної шкоди.

10. **Суд не може прийняти будь-яке інше рішення**, що може мати наслідком зупинення/припинення розпочатої процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку та/або ліквідації банку.

Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service (The GCHQ case)
[1985] AC 374, [1985] ICR 14

Рада профспілок цивільної служби проти Міністра державної служби (справа GCHQ) [1985] AC 374, [1985] ICR 14

У 1980-х роках під час правління консервативного уряду Сполученого Королівства на чолі з Маргарет Тетчер було постановлено, що всім працівникам штаб-квартири урядового зв'язку (GCHQ) заборонено вступати до будь-яких профспілок. Це рішення було виправдано через потенційну загрозу національній безпеці.

Обмежуючи доступ або повністю відмовляючи працівникам у доступі до профспілок, певні особи не могли покладатися на певні положення законодавства про зайнятість або бути представленими профспілкою.

Судову справу порушила Рада профспілок державних службовців, передавши справу до суду через судовий розгляд.

У першій інстанції справа розглядалася у Високому суді правосуддя, де було постановлено, що наказ був недійсним, однак це було скасовано в апеляції в Апеляційному суді.

Було встановлено, що розгляд національної безпеки має першочергове значення, і тому такі міркування та рішення, прийняті на цій основі, не повинні враховуватися.

Потім справу було розглянуто в апеляції в Палаті лордів: Палата постановила, що такі рішення можуть бути предметом судового перегляду, але з огляду на сферу національної безпеки, є правильним.

Після розгляду справи GCHQ було встановлено, що прерогативні повноваження (заборони з міркувань національної безпеки) можуть бути перевірені в судовому порядку на законність.

Були сформовані підстави судового контролю за індивідуальними адміністративними актами: (1) незаконність; (2) ірраціональність та (3) порушення процедури.

При цьому ірраціональність чи нерозумність означає доктрину *Wednesbury unreasonableness*, що була сформульована ще в 1948 році у справі *Associated Provincial Picture Houses Ltd. v Wednesbury Corporation*.

У цій справі англійський суд постановив, що суд не може втрутитися і скасувати рішення регуляторного органу просто тому, що суд не погоджується з ним.

Щоб мати право втрутитися, суд повинен зробити висновок, що:

- (1) при прийнятті рішення суб'єкт влади враховував фактори, які не повинні були бути враховані, або
- (2) суб'єкт влади не врахував чинники, які слід було б врахувати, або
- (3) рішення є настільки необґрунтованим, що жоден розумний посадовець чи орган ніколи не подумав би його прийняти.

Постанова Верховного Суду від 29 грудня 2020 року у справі № 1540/4556/18

Дотримання суб'єктом інформаційної діяльності законодавства у сфері телебачення і радіомовлення має важливе значення, зокрема, для забезпечення національної безпеки України.

У кожному випадку для вирішення питання про порушення суб'єктом інформаційної діяльності вимог Закону України «Про телебачення і радіомовлення», важливо врахувати не тільки зміст стенограми аудіовізуального продукту, але й надати оцінку загальному тону висловлювання, емоційному сприйняттю відеозапису ефіру, що неможливо здійснити на підставі лише лінгвістичної експертизи стенограми відеозапису.

Ризики застосування принципу національної безпеки та запобіжники можливих зловживань

Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist», розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року)

Безпека держави та її демократичних інститутів, а також безпечність її посадовців і населення становлять життєві інтереси суспільного і приватного характеру, що заслуговують на захист і можуть спричиняти тимчасовий відступ від певних людських прав та запровадження екстраординарного розподілу повноважень.

Утім, автократичні правління зловживали надзвичайними повноваженнями, аби залишитись при владі, примушували опозицію до мовчання та обмежували людські права взагалі. Тому так важливі суворі обмеження щодо тривалості, умов та обсягу таких повноважень.

Державна безпека та суспільна безпечність можуть бути здобуті в дієвий спосіб лише за демократії, яка цілком і повністю оберігає правовладдя (Висновок щодо захисту прав людини в надзвичайних ситуаціях, ухвалений Венеціанською комісією на її 66-му пленарному засіданні (17-18 березня 2006 р. №35 CDL-AD(2006)015, § 33).

Це вимагає парламентського контролю і судового нагляду щодо дії та тривалості оголошеного надзвичайного стану, аби запобігти зловживанню.

Рекомендації (2004)20 Комітету міністрів Ради Європи **«Про судовий перегляд адміністративних актів»** (ухвалені 15 грудня 2004 р. на 909-му засіданні на рівні постійних представників)

П. 13. Держави можуть встановлювати деякі виключення з поняття адміністративних актів, які повинні бути закріплені законодавчо, зокрема, стосовно актів, пов'язаних зі сферою міжнародних відносин та **забезпечення національної безпеки**.

П. 64. Право на справедливий розгляд передбачає принцип, згідно з яким документи та інші матеріали у справі в суд повинні представляти адміністративні органи. За певних умов допустимо застосування особливих заходів по охороні змісту деяких документів (наприклад, якщо мова йде про **національну безпеку**).

П.п. 65, 66. Право на справедливий розгляд передбачає принцип змагального процесу, що згідно з практикою ЄСПЛ «означає можливість для сторін знати і коментувати висловлювання або докази, подані іншою стороною». Це стосується документів і будь-який інший інформації, що подається суду. Це не перешкоджає застосуванню судом різних захисних заходів, коли справа стосується документів, що містять таємну інформацію (наприклад, **для збереження національної безпеки, професійної таємниці або прав на інтелектуальну власність**).

Communaute genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland (№ 21881/20)

Асоціація-заявник у цій справі скаржилася на позбавлення права організувати публічні заходи та брати участь у них після обмежень, запроваджених Урядом для боротьби з COVID-19 згідно з Постановою 0.2 COVID-19.

Відповідно до цієї Постанови публічні та приватні заходи з 16 березня 2020 року були заборонені. Порушення цієї заборони каралося покаранням у вигляді позбавлення волі або штрафом.

Мета діяльності асоціації-заявника полягала у захисті інтересів працівників та організацій-членів, особливо у сфері профспілкових і демократичних свобод. За твердженнями асоціації, вона щорічно організовує десятки подій у кантоні Женева й бере в них участь.

26 травня 2020 року асоціація-заявник звернулася до ЄСПЛ зі скаргою на те, що після прийняття цієї Постанови вона була вимушена скасувати мітинг, запланований на 1 травня 2020 року, і відкликати свій запит про надання дозволу.

Посилаючись на статтю 11 Конвенції, асоціація-заявник скаржилася на позбавлення права організовувати публічні події та бути їх учасником. З питання статусу потерпілого ЄСПЛ установив, що асоціація-заявник, яка була вимушена змінити свою поведінку або навіть утриматися від організації публічних заходів, що могли б сприяти досягненню задекларованої мети, аби уникнути кримінальних покарань, могла стверджувати, що була потерпілою від порушення Конвенції.

Стосовно вичерпання національних засобів правового захисту ЄСПЛ підкреслив, що на той час асоціація-заявник не мала ефективного засобу, доступного на практиці, завдяки якому вона могла б поскаржитися на порушення свого права на зібрання в розумінні статті 11 Конвенції.

Зокрема, хоча федеральні постанови зазвичай можуть бути об'єктом попереднього рішення Федерального Верховного суду про конституційність; цей суд за досить особливих обставин впровадженого Федеральною радою загального локдауну в межах заходів із протидії поширенню COVID-19 не розглядав заяви щодо свободи зібрань по суті й не оцінював відповідність Постанови 0.2 COVID-19 Конституції.

ЄСПЛ також урахував конкуруючі інтереси в досить складних обставинах пандемії та, особливо, позитивне зобов'язання Договірних держав Конвенції захищати життя і здоров'я осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією, згідно зі статтями 2 та 8 Конвенції.

Насамперед ЄСПЛ дійшов висновку, що **повна заборона певного типу поведінки була серйозним заходом, що вимагало вагомих підстав для його виправдання, зокрема шляхом нагляду судами, уповноваженими врівноважувати конкуруючі інтереси.**

Щодо необхідності такого заходу в демократичному суспільстві ЄСПЛ нагадав принципи, наведені в його рішенні у справі Kudrevičius and Others v. Lithuania (№ 37553/05, п.п. 142–146).

ЄСПЛ у цій справі визнав, що загроза громадському здоров'ю через COVID-19 була дуже серйозною, обізнаність на початку пандемії в симптомах та небезпечності вірусу була досить обмеженою; відповідно, держави мали швидко реагувати впродовж розглядуваного періоду.

ЄСПЛ також урахував конкуруючі інтереси в досить складних обставинах пандемії та, особливо, позитивне зобов'язання Договірних держав Конвенції захищати життя і здоров'я осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією, згідно зі статтями 2 та 8 Конвенції.

Насамперед ЄСПЛ дійшов висновку, що **повна заборона певного типу поведінки була серйозним заходом, що вимагало вагомих підстав для його виправдання, зокрема шляхом нагляду судами, уповноваженими врівноважувати конкуруючі інтереси.**

За усталеною практикою ЄСПЛ загальний захід такого виду вимагає серйозних причин для свого виправдання та особливо ретельного контролю судами, уповноваженими врівноважувати конкуруючі інтереси.

Навіть припустивши, що така причина була – необхідність ефективно протидіяти глобальній пандемії COVID-19, з розгляду ЄСПЛ випливає питання вичерпання національних засобів правового захисту, за яким жодного такого контролю суди, як і Федеральний Верховний суд, не здійснювали.

Відповідно, урівноваження конкуруючих інтересів, яке вимагає ЄСПЛ для цілей оцінки пропорційності такого радикального заходу, не проводилося. Це викликає особливе занепокоєння з точки зору Конвенції, адже загальна заборона зберігалася впродовж значного періоду.

ЄСПЛ додав, що з урахуванням невідкладності вжиття відповідних заходів для протидії безпрецедентній загрозі, яку створив COVID-19 на ранніх етапах пандемії, не обов'язково очікувати, що на національному рівні відбудуться детальні обговорення, особливо в Парламенті, перед тим як вживати невідкладних заходів, спрямованих на боротьбу із цим глобальним лихом.

Проте, за цих обставин, незалежний та ефективний судовий розгляд ужитих виконавчою гілкою влади заходів був тим паче важливим.

Щодо покарання з порушення заборони проведення публічних заходів за спірною Постановою ЄСПЛ повторив, що застосування кримінальних покарань має виправдовуватися особливо вагомими підставами і що організація мирного зібрання зазвичай не має мати за собою ризик застосування таких покарань.

Згідно з Постановою будь-яка особа, яка умисно порушить заборону публічних заходів за статтею 6 Постанови, **підлягатиме позбавленню волі на строк, що не перевищує три роки, або штрафу** (за винятком наявності більш серйозного кримінального правопорушення за Кримінальним кодексом).

На думку ЄСПЛ, ці надто суворі покарання могли мати наслідком стримувальний вплив на потенційних учасників чи групи, які б намагалися організувати такі заходи.

Зрештою ЄСПЛ підкреслив факт того, що, стикнувшись із всесвітньою кризою у сфері охорони здоров'я, Швейцарія не скористалася статтею 15 Конвенції, яка дозволяла Договірним державам вживати певних заходів із відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією під час війни або інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації/суспільства.

Відповідно, від неї вимагалось дотримання Конвенції згідно з її статтею 1 й, у межах цієї справи, вимог статті 11 Конвенції щодо наданої державі-відповідачу свободи розсуду.

ЄСПЛ в жодному разі не ігнорує загрозу, яку становить COVID-19 для суспільства та здоров'я населення. Утім він дійшов висновку, що у світлі важливості свободи мирних зібрань у демократичному суспільстві, зокрема з тем та цінностей, поширюваних відповідно до свого статуту асоціацією-заявником, загального характеру й значної тривалості заборони публічних заходів, що перешкоджали діяльності асоціації, і характеру та суворості можливих покарань втручання в реалізацію захищених статтею 11 Конвенції прав **не було пропорційним переслідуній меті..**

Крім того, національні суди не здійснювали ефективного перегляду спірних заходів у відповідний період.

Тому, Швейцарія в цій справі перевищила свободу розсуду, надану їй. Тож втручання не було необхідним у демократичному суспільстві в розумінні статті 11 Конвенції і мало місце порушення цього положення.

Šeks v. Croatia (№ 39325/20)

Справа стосувалася скарги заявника на те, що його прохання про доступ до засекречених президентських архівів із метою проведення дослідження було відхилено з мотивів національної **безпеки**.

У червні 2017 року заявник подав до Державного архіву запит про надання доступу до 56 документів з архівів Офісу Президента (The President's Office) для своєї книги про створення Республіки Хорватія. Ці документи мали гриф «державна таємниця – суворо конфіденційно».

Офіс Президента звернувся до Ради національної безпеки щодо розсекречення. Рада вказала, що 31 документ може бути розсекречено, натомість розсекречення інших 25 матеріалів може завдати шкоди **незалежності, цілісності, національній безпеці та міжнародним відносинам держави.**

Заявник звернувся зі скаргою до Уповноваженого з питань інформації – незалежного органу у сфері захисту, нагляду та забезпечення права на доступ до інформації. Після перевірки запитуваних документів омбудсмен відхилила скаргу заявника в липні 2018 року. Вона погодилася з висновком про те, що їх розсекречення може завдати шкоди **національній безпеці та міжнародним відносинам держави, і не дійшла висновку про свавільність органу виконавчої влади.**

Вона також підкреслила, що заявник у своїй скарзі не пояснив, чому його інтерес у доступі до цієї інформації переважав над такими важливими публічними інтересами.

Вищий адміністративний суд у жовтні 2018 року та Конституційний суд у березні 2020 року, залишили скарги заявника без задоволення.

У своїй заяві до ЄСПЛ заявник скаржився, що відмова розсекретити документи становила порушення його права отримувати інформацію згідно зі статтею 10 Конвенції. Крім того, він указував на несправедливість провадження в його справі.

Передусім ЄСПЛ відзначив застосовність статті 10 Конвенції у справі заявника. Він переконався в тому, що заявник, колишній політик, мав намір видати історичну книгу, користувався правом поширювати інформацію з питання суспільного інтересу та із цією метою намагався отримати доступ до інформації.

Сторони погодилися з тим, що втручання у свободу вираження поглядів заявника було згідно із законом, а саме статтею 22 Закону про архіви та архівні установи. ЄСПЛ погодився, що таке втручання **переслідувало легітимну мету захисту незалежності, цілісності та безпеки Хорватії і її міжнародних відносин.**

Крім того, ЄСПЛ установив, що спосіб оцінки запиту заявника національними органами влади не був явно неправильним або позбавленим належних процесуальних гарантій.

Зокрема, запитувані заявником документи були ретельно переглянуті/оцінені держателем (власником) інформації (Офісом Президента) за допомогою спеціалізованого консультативного органу (Ради національної безпеки). Більшою мірою запит заявника про отримання доступу до матеріалів був задоволений.

До того ж рішення Президента про відмову розсекретити деякі із запитуваних матеріалів було переглянуто та підтримано Уповноваженим з питань інформації, Вищим адміністративним судом та Конституційним судом. Зрештою, ЄСПЛ констатував відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), з урахуванням, зокрема, того, **що в контексті національної безпеки від державних органів не може вимагатися надання такого ж детального обґрунтування, як, до прикладу, у звичайних цивільних чи адміністративних справах.**

Справа «Аль-Дулімі та «Монтана Менеджмент Інк.» проти Швейцарії (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland; заява № 5809/08)

Заявники стверджували, зокрема, що конфіскація їх майна органами державної влади Швейцарії відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН була проведена без дотримання процедури, встановленої положеннями статті 6 Конвенції.

103. Заявники заперечували, що ООН може наказати державам порушувати права людини, оскільки з Преамбули до Статуту ООН слідує, що санкції мають бути вжиті з належною повагою до прав людини. Наразі на рівні самої ООН є очевидним, що в режимах цільових санкцій та відповідних списках осіб відсутні основні процедурні гарантії, а отже, численні виклики, втручання та заяви щодо цього на національному та міжнародному рівнях.

104. На думку заявників, обмеження, накладене у цій справі на їхнє право на доступ до суду відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, було явно непропорційним і тому не було виправданим. Вони сумнівалися, що вжиті заходи необхідні для підтримки миру.

На їхню думку, Резолюція 1483 (2003), безумовно, переслідувала легітимну мету з самого початку, а саме - підтримка міжнародного миру та **безпеки** під час існування справжньої загрози з боку колишнього Іракського режиму.

Такі заходи, як тимчасове заморожування активів або інші традиційні обмеження на кшталт ембарго на обмежений період, можливо, і пройдуть перевірку на пропорційність.

В іншій частині Резолюція 1483 (2003) не мала жодного об'єктивного чи прямого зв'язку у частині збереження миру та **безпеки**.

105. Заявники підкреслили, що конфіскація майна у цій справі стосується осіб, яким ніколи не пред'являли звинувачення, вони не були учасника кримінального або цивільного провадження. За таких обставин відмова у використанні засобу судового захисту не може відповідати умовам необхідності та пропорційності, необхідним для обмеження основних гарантій Конвенції.

107. Уряд повторив аргументи про те, що органи державної влади не мали права вибору для виконання Резолюції 1483 (2003), оскільки вони виступали як агенти Ради Безпеки ООН.

У зв'язку з цим існує абсолютний та загальний пріоритет міжнародних зобов'язань, що випливають із Статуту ООН, над будь-якими іншими зобов'язаннями за міжнародними договорами; такий пріоритет визнається всіма державами (чітко і без можливості бути розтлумаченим в інший спосіб) закріплена у статті 103 Статуту ООН та було підтверджено прецедентною практикою Міжнародного Суду та правовою доктриною.

Лише за умови дотримання цього пріоритету за Радою Безпеки можливим є збереження важливої функції щодо підтримки міжнародного миру і **безпеки**.

108. Уряд зауважив, що помилковим є твердження про те, що обов'язок поважати основні права в цілому переважає над зобов'язанням виконувати резолюції Ради Безпеки.

Органи ООН ніколи не просили держави перевіряти у кожному конкретному випадку, чи відповідає, на їхню думку, застосування санкцій захисту прав людини та принципу пропорційності.

Уряд звернув увагу Суду на статтю 46 Міжнародного пакту, в якій визначено, що ніщо в цьому документі не може тлумачитися як таке, що порушує положення Статуту ООН.

109. На думку Уряду, у цій справі існував явний конфлікт між зобов'язаннями, що виникають на підставі резолюцій Ради Безпеки, з одного боку, та зобов'язаннями за Конвенцією, з іншого. Цей конфлікт існував для всіх держав-членів ООН, які ратифікували Конвенцію, незалежно від того, чи відповідна держава першою приєдналася до ООН, або, навпаки, спочатку ратифікувала Конвенцію (наприклад, як зробила це Швейцарія).

Такий конфлікт вирішити не є можливим; ситуація у цій справі зводиться до того, що неможливо було узгодити різні зобов'язання за допомогою гармонійного тлумачення.

Таку позицію підтримали уряди Великої Британії та Франції (п.п. 118-125)

146. Суд бере до уваги характер і мету заходів, що передбачені цією резолюцією, для досягнення справедливої рівноваги між необхідністю забезпечення прав людини і вимогою захисту міжнародного миру і **безпеки**.

153. Органи державної влади Швейцарії визнали, що механізм, який застосовується у цій справі та передбачає заявникам можливість звернутися до «координаційного центру» з вимогами про виключення зі списків Ради Безпеки, не забезпечує задовільного захисту.

Відповідно застосування таких процедур не може замінити відповідний судовий контроль або, навіть, частково компенсувати відсутність такого контролю.

155. Ураховуючи викладене вище, Суд дійшов висновку, що у цій справі було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (15 голосів «за», 2 - «проти»).

159. Суд розділяє позицію органів державної влади і не вбачає у справі наявності причинно-наслідкового зв'язку між висновком про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції із твердженнями про заподіяння матеріальних збитків, оскільки на цей час існування таких збитків залишається чисто гіпотетичним.

Закон України «Про санкції»

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про санкції», яка має назву «суверенне право України на захист», з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи.

Застосування санкцій не виключає застосування інших заходів захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

Господарський кодекс України

Ст. 6 .До загальних принципів господарювання в Україні відноситься, зокрема, **принцип безпеки суспільства і держави**

Ч. 3 ст. 18. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством.

Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила **з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів.**

Господарський кодекс України

Ч. 2 ст. 31. Дискримінація суб'єктів господарювання не допускається.
Законом можуть бути встановлені винятки з положень цієї статті **з метою забезпечення національної безпеки, оборони, загальносуспільних інтересів.**

Ч. 5 ст. 116. Законом можуть бути визначені галузі господарювання та/або території, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, а також території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, **виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.**

Господарський кодекс України

Ч. 2 ст. 117. Іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають **стратегічне значення для безпеки держави**.

Ч. 4 ст. 394. Законом може бути обмежено або заборонено діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями в окремих галузях економіки або в межах окремих територій України **виходячи з інтересів національної безпеки України**.

Цивільний кодекс України

Ч. 6 ст. 313. Законом можуть бути встановлені особливі правила доступу на окремі території, якщо цього **потребують інтереси державної безпеки**, охорони громадського порядку, життя та здоров'я людей

Закон Канади «Про надзвичайні ситуації» (Emergencies Act)

Преамбула цього Закону передбачає, що безпека держави та безпека особи, збереження суверенітету та територіальної цілісності держави є основними зобов'язаннями уряду;

виконання цих зобов'язань у Канаді може опинитися під серйозною загрозою через надзвичайний стан у державі, а для забезпечення безпеки під час такої надзвичайної ситуації губернатор у Раді має бути уповноважений, під наглядом парламенту, приймати спеціальні тимчасові заходи, які можуть бути недоречними у звичайний час;

Закон Канади «Про надзвичайні ситуації» (Emergencies Act)

Губернатор у Раді, вживаючи таких спеціальних тимчасових заходів, підкорятиметься *Канадській хартії прав і свобод* і *Канадському біллю про права* та повинен враховувати *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права*, особливо щодо тих, фундаментальні права, які не можна обмежувати чи припиняти навіть у надзвичайних ситуаціях.

Закон Канади «Про надзвичайні ситуації» (Emergencies Act)

Для цілей цього Закону *надзвичайний стан у національному масштабі* - це термінова та критична ситуація тимчасового характеру, яка

- (а) створює серйозну загрозу життю, здоров'ю чи безпеці канадців і має такі розміри чи характер, що перевищують можливості чи повноваження провінції впоратися з цим, або
- (б) серйозно загрожує здатності уряду Канади зберегти суверенітет, **безпеку** та територіальну цілісність Канади
- (в) і це неможливо ефективно вирішити за жодним іншим законом Канади.

ВИСНОВКИ

- Національна безпека – це складне поняття, яке охоплює собою стан мирного та стабільного існування держави та її інститутів, а також стан відсутності реальних екзистенційних загроз у сфері суспільно-управлінських та міждержавних відносин, в якій наперед неможливо законодавчо унормувати всі ознаки (визначення) можливих викликів перед державою в конкретний проміжок часу.

- Загроза національній безпеці означає, зокрема, наявність ризиків державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності країни, що може зумовити припинення існування країни або її частини.
- Національні інтереси – це право кожної держави в збереженні та отриманні певних, у першу чергу, економічних вигод у міжнародній торгівлі.
- Є великим злочином міжнародного масштабу підміна поняттям «захист національної безпеки» наміру захистити виключно національні інтереси.

- Національні інтереси можуть конкурувати з глобальними інтересами, які повинні мати пріоритет (захист довкілля, запобігання планетарному потеплінню та іншим катаклізмам, а також пандеміям, боротьба з нерівномірним розподілом багатств, контроль за міграцією, здійснення контролю за поширенням зброї, боротьба з тероризмом та геноцидом, запобігання будь-яким проявам дискримінації та ненависті).

- Рішення суб'єктів владних повноважень, які ґрунтуються на принципі пріоритету національної безпеки:
- ✓ повинні прийматися негайно (оперативно);
- ✓ повинні передбачати залучення декількох суб'єктів та/або прийняття таких рішень колегіальним органом;
- ✓ повинні прийматися у таємниці;
- ✓ повинні бути одиничними винятками з правил;
- ✓ не повинні породжувати безконтрольність та/або безкарність
- ✓ повинні підлягати судовому контролю у межах, визначених законом.

- Застосування принципу пріоритету національної безпеки у певних випадках є юридичною підставою для втручання та/або обмеження: права власності;
- ✓ права на приватність;
- ✓ право на доступ до інформації;
- ✓ свободи слова.

- Цей принцип також може виступати критерієм правомірності певного відступу від загальних правил (підходів), які стосуються дії закону в часі, дотримання принципу законності, принципів змагальності та рівності учасників судового процесу, обов'язковості виконання судового рішення, а також може обмежувати свободу суддівського розсуду (дискреції)

- До запобіжників свавільного використання суб'єктами владних повноважень принципу пріоритету національної безпеки для прийняття свавільних рішень слід віднести:
  - ✓ гарантованість права особи на ефективний судовий захист;
  - ✓ дієву систему стримувань і противаг у системі державної влади,
  - ✓ наявність розвинутого громадянського суспільства,
  - ✓ інтегрованість держави у міжнародне співтовариство,
  - ✓ високий рівень правової культури населення,
  - ✓ періодичні демократичні вибори,
  - ✓ діяльність незалежних засобів масової інформації.

- Головними критеріями (принципами, мірилами) визначення правомірності застосування принципу національної безпеки для прийняття рішень суб'єктами владних повноважень можуть бути:
  - ✓ справедливість (моральність),
  - ✓ гуманність,
  - ✓ пропорційність,
  - ✓ наявність легітимної мети,
  - ✓ безальтернативність.

- Рішення суб'єкта владних повноважень, яке ґрунтується на принципі пріоритету національної безпеки, повинно одразу передбачати вирішення питання про формування механізму компенсації, якщо таке рішення у майбутньому виявиться помилковим (неправомірним).

➤ Відповідно до вже усталеної практики ВП ВС обґрунтованими підставами для відступу від уже сформованої правової позиції ВС є:

- 1) зміна законодавства;
- 2) ухвалення рішення КСУ;
- 3) нечіткість закону (невідповідності критерію «якість закону»);
- 4) винесення рішення ЄСПЛ, висновки якого мають бути враховані національними судами;
- 5) зміни в праворозумінні, зумовлені розширенням сфери застосування певного принципу; зміною доктринальних підходів до вирішення складних питань у певних сферах суспільно-управлінських відносин;
- 6) наявністю загрози національній безпеці та змінами у фінансових можливостях держави.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!